

Natuur dichterbij!

**Een rapportage over werkvormen en methoden van
Landschapsbeheer Nederland voor het betrekken van
mensen bij landschap en natuur**

Juli 2011

**Irini Salverda
Rosalie van Dam
Roel During**

Alterra, Wageningen UR

Colofon

Tekst en realisatie:

Irini Salverda, Rosalie van Dam en Roel During (Alterra / Wageningen UR)

Met medewerking van:

Mirjam Koedoot (Landschapsbeheer Nederland)

Eindredactie:

Paul P. Jacobs

Deze rapportage valt onder het driejarige programma 'Natuur dichterbij!' van Landschapsbeheer Nederland, in samenwerking met IVN en landelijke Vereniging Kleine Kernen. In dit programma worden bestaande methoden en werkvormen voor het betrekken van burgers bij landschap en natuur samengevoegd en verspreid onder gemeenten en natuur- en landschapsorganisaties. Het programma 'Natuur dichterbij!' wordt gefinancierd uit de Regeling Draagvlak Natuur van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) en door de Nationale Postcode Loterij.

Inspireren en mobiliseren

We weten allemaal dat een tuin niet vanzelf mooi blijft, maar lang niet alle Nederlanders beseffen wat er komt kijken bij het beheer van landschap en natuur. Het buitengebied lijkt vanzelfsprekend te groeien en te bloeien, terwijl we zonder voldoende inspanningen letterlijk aan terrein verliezen. Vele handen maken licht werk, daarom zou het geweldig zijn als een groeiende groep mensen bereid is mede verantwoordelijkheid te nemen voor onze groene leefomgeving.

De noodzaak van burgerparticipatie neemt toe, vooral nu de overheid een terugtrekkende beweging maakt en minder geld beschikbaar stelt voor landschap en natuur. Zeker, er zijn al veel vrijwilligers die met hun inzet van onschatbare waarde zijn. Maar het is essentieel dat hun enthousiasme zich verder verspreidt, zodat we straks over voldoende kritische massa beschikken om onze basis ook in de toekomst sterk te houden. Alleen samen kunnen we ervoor zorgen dat landschap en natuur vanzelfsprekend blijven.

Landschapsbeheer Nederland ondersteunt en begeleidt in alle provincies vrijwilligersgroepen bij het beheren landschap en natuur. We beschikken daardoor over een schat aan ervaring met het stimuleren van meer kennis, bewustwording, betrokkenheid en actieve inzet bij burgers. Deze gevarieerde mix van persoonlijke, intuïtieve werkvormen en gestructureerde methodes vormt een bruikbaar repertoire voor het programma 'Natuur dichterbij!' (zie ook colofon, pagina 2) waarbij we samenwerken met IVN en de landelijke Vereniging Kleine Kernen. We hebben onderzoeksinstituut Alterra gevraagd om van onze werkvormen en methodes een dwarsdoorsnede te maken op basis van een praktijkanalyse.

In dit achtergronddocument vindt u de volledige rapportage van het onderzoek van Alterra. De resultaten van dit onderzoek zijn bewerkt tot het handzame boekje 'Natuur Dichterbij' dat najaar 2011 verschijnt, waarin we handreikingen doen om meer mensen bij landschap en natuur te betrekken. Passieve vormen als lidmaatschap of donaties zijn prachtig, maar actieve betrokkenheid is nog veel beter. Deze uitgave bevat ervaringen en tips om bewustzijn en actieve inzet van burgers te vergroten. Het boekje is bedoeld voor landschaps- en natuurorganisaties, maar ook voor andere partijen die zich met anderen willen inzetten voor hun leefomgeving.

Laat u met plezier inspireren, zodat nieuwe energie ontstaat om anderen te mobiliseren!

Veel succes,

Arno Willems
Directeur Landschapsbeheer Nederland

1. Introductie

Betrokkenheid bij natuur en landschap

In de huidige samenleving zijn verschillende trends en ontwikkelingen van invloed op de maatschappelijke betrokkenheid van mensen. Te denken valt aan de trend individualisering waarbij mensen in toenemende mate zelf zaken willen en kunnen bepalen (Van Dam, During en Salverda, 2008). En aan de trend globalisering, waarbij tijd en ruimte relatieve begrippen zijn geworden, maar die ook veel onzekerheid met zich meebrengt en een gevoel oproept weer ergens bij te willen horen, bijvoorbeeld bij een lokale gemeenschap of een specifieke plek. Een andere tendens is de toenemende behoefte aan zingeving. Mensen tonen hun maatschappelijke betrokkenheid op verschillende terreinen, zo ook ten aanzien van natuur en landschap. Vooral als mensen zich ergens persoonlijk mee verbonden voelen - zoals met een concrete plek in het landschap of met specifieke natuur zoals weidevogels - zal er betrokkenheid zijn.

Maatschappelijke betrokkenheid uit zich echter steeds minder in traditionele verschijningsvormen zoals lidmaatschap van politieke partijen en vrijwilligersorganisaties, en meer in eigentijdse vormen. Dekker en Hooghe (2003) beargumenteren dat de deelname aan formele en hiërarchisch georganiseerde participatiekanalen daalt, maar dat dit verlies wordt gecompenseerd door een toename van informele participatie. Zij spreken over een zogenaamde informalisering van de participatie. In dit licht is het goed voor te stellen dat mensen informeel (los, niet per se structureel) vrijwilligerswerk voor natuur- en landschapsbeheer aantrekkelijk vinden, en dat er animo is voor tijdelijke participatieprojecten, excursies of stages, in natuur en landschap. Het verklaart ook waarom steeds meer initiatieven ontstaan waarin burgers zélf en op eigen wijze (en niet via formele en hiërarchische kanalen) willen bijdragen aan de kwaliteit van natuur en landschap in hun directe leefomgeving.

Daarnaast zie je dat overheden tegenwoordig om meer verantwoordelijkheid van burgers vragen; om actief burgerschap. Burgerparticipatie en burgerinitiatief zijn de laatste jaren actueel doordat overheden een terugtrekkende beweging maken op meerdere publieke terreinen. Zij zien hun beleid steeds meer als een coproductie met andere betrokken partijen, waaronder ook burgers. Daarom hebben verschillende ministeries beleidsprogramma's opgestart zoals 'Beleid met Burgers', 'In actie met burgers!' en 'Het wordt mooier als u meedoet'. Dit laatste programma uit de Agenda Landschap van het ministerie van EL&I heeft tot doel om het natuur- en landschapsbeleid te vermaatschappelijken.

Actief burgerschap is momenteel extra actueel gezien de grote bezuinigingen in de overheidsuitgaven die gaan plaatsvinden, ook

op het gebied van natuur en landschap. Dit maakt betrokkenheid bij en actieve inzet van mensen voor natuur en landschap essentieel.

Er zijn verschillende vormen van betrokkenheid bij natuur en landschap (Salverda en Van Dam, 2008). Mensen kunnen *passief betrokken* zijn, zoals lidmaatschap van natuur- en landschapsorganisaties. Maar mensen kunnen ook *actief betrokken* zijn, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk te doen in het landschap. Bij actieve betrokkenheid wordt onderscheid gemaakt tussen *meedoen op uitnodiging* (burgerparticipatie) en *zelf iets doen of ondernemen* (burgerinitiatief).

Veel ervaring bij Landschapsbeheer met betrekken van mensen bij natuur en landschap

Sinds 1976 begeleidt en ondersteunt Landschapsbeheer Nederland vrijwilligersgroepen bij het beheren van natuur en landschap. Later is daar ook het stimuleren van bewustwording, kennisoverdracht, betrokkenheid en vrijwilligerswerk bijgekomen. De projecten en activiteiten van Landschapsbeheer Nederland zijn dus gericht op het *actief* betrekken van mensen, waarbij mensen meestal *op uitnodiging* van Landschapsbeheer meedoen (burgerparticipatie). De laatste tijd is er ook steeds meer aandacht voor het ondersteunen van eigen initiatieven van bewoners (burgerinitiatief).

De wijze waarop Landschapsbeheer mensen uitnodigt en actief betreft verschilt per project of activiteit. Afhankelijk van het doel van het project, de specifieke doelgroep of de lokale context, hebben bijvoorbeeld de vrijwilligers zelf min of meer de regie, of is een grote of een kleine rol weggelegd voor expertkennis of procesbegeleiding. In een aantal projecten is (samen met andere organisaties) een formele methode ontwikkeld en toegepast, zoals de methode 'Landschap in Zicht!' en 'Leesbaar Landschap'. Daarnaast is in de dagelijkse praktijk een grote diversiteit aan informele en meer intuïtieve werkvormen en werkwijzen ontstaan. Deze diversiteit aan aanpakken kan worden gezien als een uitgebreid en waardevol repertoire van Landschapsbeheer. Een moeilijkheid hierbij is dat dit repertoire voor een groot deel bestaat uit persoonsgebonden ervaringskennis van medewerkers in het veld. Daarnaast zijn persoonlijke kwaliteiten en ervaringen van medewerkers - zoals emotionele intelligentie - erg belangrijk voor het mobiliseren van energie bij vrijwilligers. Deze zijn soms zelfs belangrijker dan de formele kaders van de werkwijze in projecten. Maar daarmee is niet gezegd dat geen methodologische kennis ontwikkeld kan worden over de wijze waarop in de praktijk wordt gewerkt. Dit kan door het verzamelen, systematiseren en expliciteren van praktijkervaringen over het betrekken van mensen bij natuur en landschap. En dat wordt gedaan in dit inspiratieboekje.

Doel: leerpunten halen uit theorie en praktijk

Dit rapport geeft een overzicht van verschillende methoden en werkvormen die Landschapsbeheer Nederland hanteert om mensen te betrekken bij natuur en landschap. Dit doen we bijvoorbeeld door de verschillende keuzemogelijkheden te laten zien die er zijn bij de wijze waarop mensen worden betrokken. Daarnaast beschrijven we verschillende soorten activiteiten van Landschapsbeheer Nederland waarbij kenmerken van de aanpak en leerpunten worden belicht. Verder hebben we vanuit de theorie leerpunten verzameld over algemene processen, knelpunten en voorwaarden, bij het betrekken van mensen bij natuur en landschap.

Het gaat hier niet zozeer om concrete handvatten voor procesbegeleiding en communicatieprocessen. Daarentegen tonen we vanuit een aantal invalshoeken de diverse mogelijkheden om mensen te betrekken bij natuur en landschap.

Het rapport is bedoeld voor medewerkers van Landschapsbeheer om te leren over de verschillende manieren waarop mensen kunnen worden geënthousiasmeerd en hoe ideeën en inzet van mensen zelf kunnen worden benut. Maar het is ook bedoeld voor andere natuur- en landschapsorganisaties, andere vrijwilligersorganisaties, en voor agrarische natuurverenigingen, dorpsorganisaties en gemeenten. Ook voor deze partijen kan dit boekje een inspiratiebron zijn om mensen actief te betrekken en om hun inzet en ideeën te benutten bij het beleid en beheer van natuur en landschap!

Aanpak: verzamelen en analyseren van praktijkervaringen

Alterra heeft met documentanalyse en interviews informatie verzameld over methoden en werkvormen waarmee Landschapsbeheer (eventueel samen met andere organisaties) mensen betreft bij het beheer en beleid van natuur en landschap. Er zijn twaalf interviews afgenomen met medewerkers van zes provinciale organisaties van Landschapsbeheer en een aantal partijen waarmee zij hebben samengewerkt (zie Bijlage 1). Uiteraard zijn de verzamelde praktijkervaringen niet uitputtend, maar zij schetsen een goed beeld van ervaringen uit de praktijk.

In de analyse heeft Alterra de verzamelde praktijkervaringen aan de hand van *thema's* en *activiteiten* geordend en inzichtelijk gemaakt. Bovendien zijn de praktijkervaringen gekoppeld aan theoretische inzichten over betrokkenheid en participatie. Zo is bijvoorbeeld theorie gebruikt over verbondenheid met een plek en over sociaal leren en onderling vertrouwen.

De bevindingen zijn becommentarieerd en aangevuld door verschillende medewerkers van Landschapsbeheer (zie Bijlage 1). Hun opmerkingen en aanvullingen zijn meegenomen in de uiteindelijke versie van dit rapport.

Opbouw van de rapportage

In dit rapport beschrijven we - via een aantal invalshoeken - de verschillende mogelijkheden waarop mensen kunnen worden betrokken bij natuur en landschap.

In hoofdstuk 2 volgt een korte *theoretische beschouwing* over aspecten als motivatie, binding, sociaal leren en vertrouwen; aspecten die van belang zijn bij het betrekken van mensen bij natuur en landschap.

Vervolgens bespreken we in hoofdstuk 3 *thema's* die de *keuzemogelijkheden weergeven in de wijze waarop mensen kunnen worden betrokken* bij natuur en landschap. Dit zijn thema's zoals 'bereik', 'regie' en 'intensiteit'. Elk thema wordt 'samengevat met een as' en wordt geïllustreerd met praktijkervaringen van Landschapsbeheer.

In hoofdstuk 4 volgt een beschrijving van *verschillende soorten activiteiten* waarbij Landschapsbeheer methoden of werkvormen inzet. De activiteiten worden beschreven aan de hand van de eerder genoemde thema's.

Tot slot vindt u in hoofdstuk 5 *leerpunten* over wat wel en wat niet werkt bij het betrekken van mensen bij natuur en landschap. Deze leerpunten zijn gebaseerd op de theorie en op de verzamelde ervaringen uit de dagelijkse werkpraktijk van Landschapsbeheer.

2. Theoretische reflectie op het betrekken van mensen bij natuur en landschap

Waarom willen mensen zich inzetten voor natuur en landschap? En wat doet het met mensen, wat betekent het voor hen? Dit verschilt uiteraard van persoon tot persoon. Mensen willen bijvoorbeeld iets bijdragen aan hun leefomgeving zodat die aantrekkelijker wordt of omdat ze er een goed gevoel - bijvoorbeeld een gevoel van verbondenheid of zingeving - aan overhouden. En als de activiteit in groepsverband gebeurt, komt er vaak ook nog een sociale component om de hoek kijken.

In dit hoofdstuk hebben we allereerst een aantal inzichten uit de theorie bij elkaar gezet over motieven en waarden van betrokkenheid bij natuur en landschap. Daarna komen inzichten over groepsprocessen en wederzijds vertrouwen aan bod, omdat deze van belang zijn bij de communicatie en de samenwerking tussen (groepen) mensen en organisaties als Landschapsbeheer.

Persoonlijke motieven: idealen, herinneringen en passies

Persoonlijke motieven zoals idealen, (jeugd)herinneringen en passies vormen een belangrijke reden voor mensen om zich betrokken te voelen bij natuur en landschap. Vele mensen zetten zich bijvoorbeeld in om iets van het landschap uit hun jeugd in stand te houden. Soms gaat het mensen – bijvoorbeeld vanuit een duurzaamheidsgedachte - meer in algemene zin om de wijze waarop de mensheid met natuur omgaat. Giddens (1991) spreekt in dit kader over 'levenspolitiek'. Levenspolitiek gaat in op de koppeling van persoonlijke keuzen en bijbehorende leefstijlen aan politieke en maatschappelijke doelen. Met andere woorden: Mensen leven in de praktijk het ideaal na (zoals een goede omgang met natuur en landschap) dat ook past bij grote maatschappelijke en politieke doelen zoals het behoud van het agrarische cultuurlandschap.

Verbondenheid met een plek

Verbondenheid van mensen met een plek leidt tot actieve betrokkenheid bij deze plek, zeker als die plek bedreigd wordt. Mensen ruimen bijvoorbeeld zwerfvuil op, doen onderhoudswerk of komen in verweer als een overheid plannen heeft om die plek een andere functie te geven. Mensen kunnen op verschillende manieren verbonden zijn aan plekken. Williams en Stewart (1998: 19) omschrijven 'space attachment' als de verzameling van betekenissen, opvattingen, symbolen, waarden en gevoelens die individuen en groepen associëren met een bepaalde plek. Hierbij gaat het soms over de mogelijkheden die een plek biedt om aan de behoeften van individuen tegemoet te komen ('functional place attachment'). Of over de emotionele relatie van mensen met een plek; bijvoorbeeld als een plek een rol speelt in iemands identiteit

('emotional place attachment', ook wel 'place identity' genoemd). Behalve deze connecties spelen nog meer aspecten een rol bij de relatie tussen mensen en plekken. Zo gaat het niet altijd alleen om de individuele beleving van een plek, maar ook om de groepsbeleving, of juist de symbolische waarde van een plek.

Behalve dat mensen zich inzetten voor een plek omdat zij zich erbij betrokken voelen, werkt de relatie ook andersom. Doordat mensen zich inzetten voor een plek, voelen zij zich in toenemende mate verbonden met deze plek en kunnen zij ook een gevoel van trots gaan ervaren.

Fysieke en mentale gezondheid van mensen

Een reden voor mensen om actief te zijn bij het beheer van natuur en landschap kan de positieve invloed zijn op de mentale en fysieke gezondheid. Onderzoek wijst uit dat een groot deel van de Nederlanders vindt dat gezondheid een zeer belangrijke functie is van natuur (Buijs en Volker, 1997). Natuur kan een bron zijn voor rust en ontspanning, voor geestelijke en lichamelijke weerbaarheid en voor persoonlijke groei en betekenisverlening (Van den Berg et al, 2001). Richard Louv (2005; 2007) laat in dit kader zien dat direct contact met de natuur van wezenlijk belang is voor de fysieke en emotionele gezondheid van kinderen. Volgens hem zitten kinderen van nu te vaak en te veel binnenshuis achter de tv of de computer en hij ziet een verband tussen toename van overgewicht, concentratiestoornissen en depressies bij kinderen.

Sociale cohesie

Ook op het gebied van het sociale welzijn van mensen zijn er redenen voor mensen om actief mee te doen aan gezamenlijk beheer van natuur en landschap. Het levert mensen vaak sociale voordelen op, zoals het opdoen van nieuwe sociale contacten, gezelligheid, vriendschap en sociale zekerheid. De gezamenlijke inzet voor natuur en landschap blijkt dus tot onderlinge verbondenheid te leiden en de sociale cohesie te bevorderen (Vreke et al, 2010).

Sociale leerprocessen

Bij het gezamenlijk actief zijn voor natuur en landschap heb je te maken met groepsprocessen, bijvoorbeeld met het sociale leerproces. Volgens de Sociale Leertheorie van Albert Bandura (1962; 1977) leren mensen door observatie van het gedrag van anderen. Het leren is het sterkst wanneer a) mensen zien dat de uitkomsten van het gedrag positief zijn, b) mensen de persoon die het gedrag vertoont positief waarderen, c) er overeenkomsten zijn tussen 'actor' en 'observant' en d) de gedraging ook binnen het bereik van de observator ligt (Bandura 1962, 1977; Zimbardo et al,

1995). Mensen nemen dus eerder gedrag over als ze merken dat er positieve, gewenste, herkenbare en haalbare uitkomsten zijn van het geobserveerde gedrag. Deze aspecten van sociaal leren kunnen worden benut bij het betrekken van mensen bij natuur en landschap.

Wederzijds vertrouwen

Bij de relatie tussen mensen en organisaties speelt vertrouwen een sleutelrol. Vertrouwen is een gevoelskwestie en veelal gebaseerd op de inschatting dat iets zich positief ontwikkelt. Kenmerken van vertrouwen zijn: voorspelbaarheid, interdependentie, afhankelijkheid en reciprociteit (Bachmann, 2001; Lewicki et al, 1998, Luhmann, 1979). Deze vier kenmerken dragen bij aan onderling vertrouwen. Mensen vertrouwen elkaar eerder als ze de ander begrijpen of dingen herkennen of goed kunnen inschatten. Vertrouwen kan opgebouwd worden door zich te openen, bijvoorbeeld door met elkaar te praten, dingen samen te doen en informatie te delen (Giddens, 1984; McAllister, 1985).

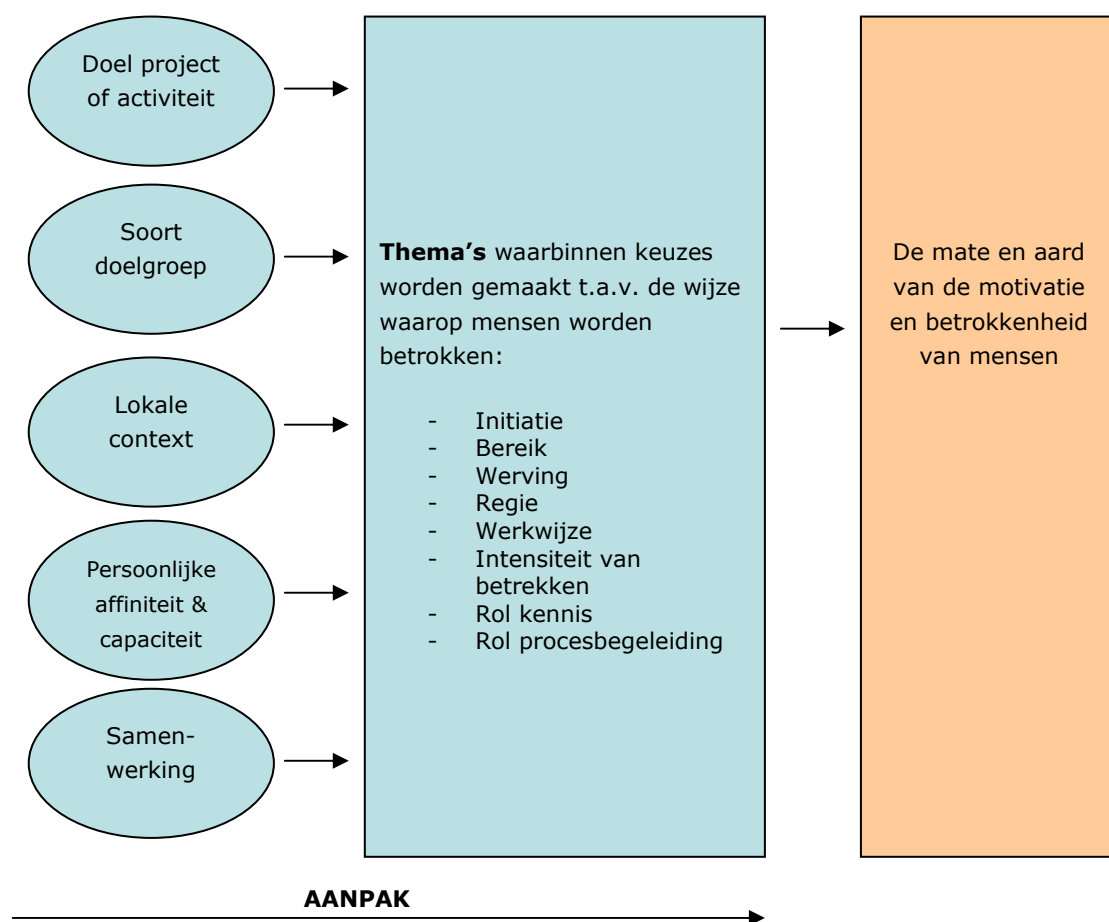
Vertrouwen is dus zeer belangrijk in de relatie tussen Landschapsbeheer en bewoners, vrijwilligers of agrariërs. Te weinig herkenning en te veel verschil tussen mensen en organisaties kan ertoe leiden dat er weinig onderling vertrouwen is. Denk hierbij aan de verschillen die bestaan tussen een landschapsorganisatie of gemeente enerzijds en individuele bewoners anderzijds. Deze partijen verschillen bijvoorbeeld in verantwoordelijkheid, houding en focus. Een organisatie als Landschapsbeheer heeft te maken met aspecten als verantwoording afleggen, afrekenbaarheid of controle. Voor bewoners is de betrokkenheid bij natuur en landschap veelal persoonlijker en ligt die dicht bij persoonlijke idealen, waarden en emoties dan voor betrokkenen vanuit een landschaporganisatie of overheid. Ook verschilt soms de focus: daadkracht op de korte termijn bij bewoners versus draagkracht en continuïteit op de lange termijn bij landschapsorganisaties en overheden.

Bij weinig onderling vertrouwen, is participatie en samenwerking niet succesvol. Door een brug te slaan tussen de verschillende werelden kan meer vertrouwen worden gegenereerd. Dit kan op formele wijze, bijvoorbeeld door afspraken op papier te maken. Maar ook op informele wijze door bijvoorbeeld gezamenlijk dingen te doen zodat mensen elkaar beter leren kennen (Van Dam, Salverda en During, 2010; 2011). Andere zaken die - afhankelijk van de situatie - vertrouwen kunnen wekken zijn: kennis, ervaring, charisma, helderheid over positie, intenties en belangen, richting geven op hoofdlijnen, ruimte geven aan de visie van anderen en eerlijk zijn over onzekerheden en kwetsbaarheden (Bachmann, 2001; Lewicki et al, 1998, Luhmann, 1979). Wederzijds vertrouwen leidt bij het betrekken van mensen bij natuur en landschap tot betere samenwerking en communicatie (Van Dam, Salverda en During, 2010; 2011). Bovendien is er dan

meer openheid voor ideeën, ervaring en kennis van anderen en meer ruimte in de regie en werkwijze.

3. Keuzes in de aanpak

In dit hoofdstuk beschrijven we een aantal thema's die ontleend zijn aan verschillen in aanpak in de praktijk. Het gaat om thema's zoals wie heeft de regie, hoe veel mensen worden bereikt en wat is de rol van expertkennis of procesbegeleiding? De keuzes die binnen deze thema's worden gemaakt (zie kolom twee in onderstaand schema), zijn afhankelijk van het doel van de activiteit, van de doelgroep, de (lokale) context waarin de activiteit plaatsvindt, de affiniteit en mogelijkheden van projectleiders en procesbegeleiders en van eventuele samenwerking met andere partijen (zie kolom één). De keuzes die worden gemaakt over hoe je mensen betrekt, hebben gevolgen voor de motivatie en betrokkenheid van die mensen (zie kolom drie). Zie hieronder de schematische weergave die daarna verder wordt uitgelegd.

De twee blauwe kolommen geven de aanpak van een activiteit of project weer. Aspecten als het doel, de doelgroep, de lokale context etc. hebben invloed op de keuzes die (binnen thema's) worden gemaakt voor de wijze waarop mensen worden betrokken. Deze keuzes hebben vervolgens weer gevolgen voor de mate en aard van de motivatie en betrokkenheid van deze mensen. Zie de oranje kolom.

Aspecten die invloed hebben op de keuzes

Doel

Het doel van een project of activiteit heeft gevolgen voor de wijze waarop mensen worden betrokken. De projecten en activiteiten van Landschapsbeheer zijn gericht op verschillende doelen zoals het beheer van landschapselementen, het behoud van soorten, bewustwording, educatie, beleving, verzamelen van wensen of visievorming. Om mensen eenmalig te laten helpen bij beheerwerkzaamheden in het landschap kan worden gekozen voor een aanpak met duidelijke instructies. Als het echter de bedoeling is dat bewoners een bepaald gebied zelf gaan beheren, zal een andere, meer open aanpak nodig zijn. En als het doel is om mensen meer bewust te laten zijn van de waarde van natuur en landschap, wordt vaak ingezet op het zelf laten ontdekken en beleven van het landschap, al dan niet onder begeleiding van expertkennis.

Doelgroep

Ook de doelgroep waarop het project gericht is, heeft gevolgen voor de wijze waarop mensen worden betrokken. Landschapsbeheer richt zich op verschillende doelgroepen zoals bewoners, agrariërs, paardenbezitters, buitenlui, grondeigenaren, jongeren of gezinnen. Bij een project dat gericht is op het betrekken van jongeren, zal bijvoorbeeld gerekend moeten worden op relatief weinig kennis en belangstelling waarop kan worden aangehaakt. Een kleine rol voor expertkennis en een grote rol voor procesbegeleiding is dan een begrijpelijke keuze. In een bewonersproject kan in de aanpak gebruik worden gemaakt van het feit dat de bewoners belanghebbend zijn en daardoor wellicht minder vrijblijvend betrokken. Het gaat immers om hun 'achtertuin'. En in projecten met grondeigenaren gaat het om hun eigen bezit, en dat speelt zeker een rol in de (mogelijkheden voor de) aanpak en de benadering van de deelnemers.

Lokale context

De wijze waarop mensen worden betrokken hangt ook af van de concrete lokale situatie en de mogelijkheden die zich daarin voordoen. Als in het gebied al activiteiten of initiatieven van mensen of organisaties spelen, dan is het handig om in de aanpak daarop aan te sluiten. In een gebied waar geen bewonersinitiatieven spelen, zal in de aanpak van een project wellicht meer aandacht nodig zijn voor gezamenlijke activiteiten en procesbegeleiding.

Persoonlijke affiniteit en capaciteit

De persoonlijke affiniteit en capaciteiten van een projectleider van Landschapsbeheer hebben ook gevolgen voor de wijze waarop mensen betrokken worden. Mede afhankelijk van eerdere ervaringen met burgerparticipatie of –initiatief en het vertrouwen dat daardoor al dan niet ontstaan is, zal de ene projectleider een grote rol voor inhoudelijke experts weggelegd zien, en zal een ander de ervaringskennis van betrokken bewoners of boeren een grote rol geven.

Samenwerking

Ook de keuze om in een project samen te werken met andere organisaties kan consequenties hebben voor de wijze waarop mensen bij natuur en landschap worden betrokken. Als een project voor jongeren wordt opgestart, kan het een optie zijn om samen te werken met een school. Zo'n samenwerking biedt de mogelijkheid om gebruik te maken van het netwerk van de school, waardoor nieuwe, nog niet eerder betrokken jongeren bereikt kunnen worden. Ook als wordt samengewerkt met een dorpsorganisatie of een bedrijf, kunnen mensen worden betrokken die anders niet of nauwelijks binnen het bereik van Landschapsbeheer zouden liggen.

Thema's waarbinnen je keuzes kunt maken

In deze paragraaf gaan we in op de eerder genoemde thema's (zie kolom twee in het schema) waarbinnen je keuzes kunt maken voor de *wijze* waarop je mensen betreft bij natuur en landschap. Bij elk thema vatten we de keuzemogelijkheid samen met een as. Bij elk thema geven we ook voorbeelden van hoe in specifieke situaties of projecten keuzes zijn gemaakt.

De thema's en assen op een rij:

Thema 1: Initiatie Op uitnodiging ←-----→ Op eigen initiatief
Thema 2: Bereik Groot bereik ←-----→ Klein bereik
Thema 3: Werving Reeds betrokken mensen ←-----→ Niet eerder betrokken mensen
Thema 4: Regie Mensen geen eigen regie ←-----→ Mensen zelf regie
Thema 5: Werkwijze Vaste aanpak ←-----→ Open aanpak
Thema 6: Intensiteit van betrekken Mensen vluchtig betrekken ←-----→ Mensen intensief betrekken
Thema 7: Rol kennis Expertkennis grote rol ←-----→ Expertkennis kleine rol
Thema 8: Rol procesbegeleiding Veel procesbegeleiding ←-----→ Weinig procesbegeleiding

1. Initiatie

Wie neemt het initiatief om betrokken te zijn? Je kunt als landschapsorganisatie mensen uitnodigen om 'mee te doen' aan vrijwilligerswerk in het natuur- en landschapsonderhoud. Maar je kunt het initiatief ook bij mensen zelf laten, en hen naar behoefte daarbij ondersteunen. In de praktijk kan het initiatief ook verschuiven, bijvoorbeeld doordat mensen een project 'overnemen' en eigenaar worden van een bepaalde activiteit.

Op uitnodiging ←-----→ Op eigen initiatief
--

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

In veel gevallen nodigt Landschapsbeheer mensen uit om mee te doen met activiteiten in natuur en landschap. Dit is bijvoorbeeld handig als duidelijke beheerklussen om uitvoering vragen, en mensen hierbij graag willen helpen. Soms kloppen mensen zelf aan bij Landschapsbeheer met een idee of een behoefte. Een voorbeeld hiervan is het burgerinitiatief dat de historische landweer van Elsloo weer in ere wil herstellen, en dat daarbij door Landschapsbeheer Drenthe en Friesland wordt ondersteund. Het is de kunst om deze initiatieven van mensen vraaggericht te ondersteunen en hun initiële motivatie en betrokkenheid te behouden.

2. Bereik

Hoeveel en welke mensen wil je bereiken? Als mensen worden uitgenodigd om deel te nemen aan activiteiten, kan een groot publieksbereik het streven zijn, of kan ervoor gekozen worden om de aandacht op een kleine groep mensen of misschien zelfs individuen te richten.

Groot bereik ←-----→ Klein bereik

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

Een activiteit als de landelijke Natuurwerkdag is bedoeld om veel mensen te bereiken. Er wordt ook veel aandacht aan pr besteed en mensen kunnen op veel plaatsen in het land op relatief makkelijke en laagdrempelige wijze kennismaken met vrijwilligerswerk in natuur en landschap.

Bij andere activiteiten is het bereik vaak kleiner. Bijvoorbeeld bij een cursus voor een groep bezitters van hoogstamfruitbomen die leren enten. Of bij het project 'Eigen Wijs Landschap' van Landschapsbeheer Zeeland, waarbij een groep dorpsbewoners een wandeling maakt onder begeleiding van een gids om zo de karakteristieken van het landschap in en rond hun dorp te leren (her)kennen. Deze activiteiten zijn bedoeld voor een specifieke groep mensen. Bij activiteiten met een klein bereik is de mate waarin mensen persoonlijk begeleid en ondersteund kunnen worden vaak hoger.

3. Werving

Kies je in je project voor reeds betrokken mensen of voor het werven van nieuwe vrijwilligers? Het gaat hierbij dus om de keuze om de aandacht te richten op mensen die al (eerder) betrokken zijn of juist op nieuwe deelnemers.

Reeds betrokken mensen ←-----→ Niet eerder betrokken mensen

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

Soms is een project gericht op mensen die al in bepaalde mate betrokken zijn bij natuur en landschap. De bedoeling is dan bijvoorbeeld om hun betrokkenheid te verstevigen of om met hun kennis en ervaring vrij vlug concrete resultaten in het landschap te behalen. Contacten met bestaande vrijwilligersgroepen kunnen dan worden benut. Projecten en activiteiten kunnen zich ook specifiek richten op het betrekken van (groepen) mensen die tot dan toe niet of nauwelijks betrokken zijn. Het betrekken van 'nieuwe' mensen vergt veelal een andere aanpak dan betrekken van mensen met wie medewerkers van Landschapsbeheer al eerder in contact zijn geweest. Soms wordt een nieuw netwerk aangeboord door open communicatie zoals een oproep in de media. Soms wordt een aantal sleutelfiguren (bijvoorbeeld leden van de dorpsraad) gevraagd om hun 'achterban' te activeren (sneeuwbalmethode). Of er wordt gebruik gemaakt van bestaande netwerken van samenwerkingspartners. Zoals bij het project 'Landschap in Zicht' in Bakkeveen en Sint-Maarten, waarbij Landschapsbeheer Friesland en Landschap Noord-Holland de contacten van Doarpswurk c.q. Primo met de betreffende dorpsorganisaties konden benutten om bewoners te mobiliseren.

4. Regie

Wie heeft de regie? Bij dit thema gaat het dus om wie de regie heeft over welke waarden in het landschap van belang zijn, en hoe die worden gerealiseerd. Soms ligt de regie heel sterk bij een natuur- of landschapsorganisatie, in andere gevallen ligt de regie meer bij andere (lokale) actoren, zoals bij grondeigenaren, bewoners of vrijwilligers.

Mensen geen eigen regie ←-----→ Mensen zelf regie

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

Wie de regie heeft is natuurlijk sterk afhankelijk van het doel en de context. Wanneer in een project bijvoorbeeld het behalen van bepaalde natuur- en landschapsdoelstellingen voorop staat, zal de regie eerder bij Landschapsbeheer liggen. In andere projecten waarbij vooral maatschappelijke betrokkenheid belangrijk wordt gevonden, hebben mensen zelf de regie en verantwoordelijkheid om te realiseren wat zij kenmerkend en waardevol in het landschap vinden. Met de prijsvraag 'Levend Landschap Veluwe' biedt Landschapsbeheer Gelderland bijvoorbeeld ruimte aan wat mensen

zelf willen realiseren in het landschap en hebben bewoners zelf de regie in het formuleren en uitvoeren van plannen voor hun leefomgeving. Maar vaak is sprake van een tussenvorm, waarbij mensen voor een deel de regie hebben en medewerkers van Landschapsbeheer bepaalde randvoorwaarden en kaders aangeven.

5. Werkwijze

Kies je voor een open of vaste werkwijze? In een project kan je enerzijds kiezen voor een open aanpak die ruimte biedt voor maatwerk, en anderzijds voor een van te voren uitgewerkte aanpak, die bijvoorbeeld al in andere projecten is toegepast.

Vaste aanpak ←-----→ Open aanpak

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

In sommige projecten wordt gebruik gemaakt van een specifieke methode om mensen te laten meedenken over natuur en landschap, zoals de methoden 'Landschap in Zicht!' en 'Leesbaar Landschap'. In sommige maatschappelijke stages voor jongeren wordt gewerkt vanuit een vaste leeropdracht die zij moeten uitvoeren. In die gevallen, staat van te voren min of meer vast wat de betrokkenen in het project gaan doen.

In andere projecten wordt gekozen voor een meer open benadering. Afhankelijk van de behoeften en mogelijkheden wordt de aanpak gaandeweg bepaald. Hierbij kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van jarenlange ervaring van een medewerker van Landschapsbeheer en kan worden ingespeeld op lokale gewoonten en gebruiken. Bij het project 'Waar wij wonen' in Watergraafsmeer heeft Landschap Noord-Holland bijvoorbeeld gekozen voor een redelijk open en intuïtieve benadering richting bewoners die zelf de inrichting en het beheer van de randen van een aantal sportvelden en parken in hun buurt wilden aanpakken. Het project werd pas na een aantal bijeenkomsten nader ingevuld op basis van de concrete behoeften van de betrokken bewoners. De werkwijze was hier dus vrij pragmatisch.

6. Intensiteit van betrekken

Betrek je mensen oppervlakkig of intensief? De aanpak in een project kan worden gericht op het vluchtig en laagdrempelig betrekken van mensen, of juist op het intensief betrekken van mensen.

Mensen vluchtig betrekken ←-----→ Mensen intensief betrekken
--

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

Naast vrijwilligers die al jarenlang intensief betrokken zijn bij natuur en landschap, is er de realiteit van kortlopende of zelfs kortstondige betrokkenheid van mensen, als gevolg van bijvoorbeeld 'drukbezette levens' en 'shoppend' of 'zappend' gedrag van

mensen. Kortlopend hoeft overigens helemaal niet slecht te zijn. Zeker niet als de vijver van vrijwilligers waaruit gevist wordt, groot is. Dan is er toch steeds voldoende animo, maar dan door steeds andere mensen. Verder kan kortstondige betrokkenheid later tot hernieuwde aandacht leiden. Dit is bijvoorbeeld het uitgangspunt bij een project van Landschap Noord-Holland en een evenementenbureau waarbij 400 jongeren in ruil voor een gratis festivalkaartje, één dag gezamenlijk werkten op het festivalterrein (snoeien, opruimen etc.). Het idee was om de jongeren een kortstondige 'topervaring' in de natuur te bieden (inclusief biologische lunch en cocktail lounge), waardoor ze kennis maakten met (werken in de) natuur en zich meer bewust werden van die natuur.

Een dergelijke kortlopende activiteit heeft uiteraard een andere impact dan een langdurig project met grondeigenaren, zoals het project van Landschapsbeheer Zuid-Holland waarin bewoners van bebouwingslinten hun erven op streekeigen wijze gaan inrichten om verrommeling tegen te gaan.

7. Rol van kennis

Welke soorten kennis vind je belangrijk om aan bod te laten komen? Er kan voor worden gekozen om bepaalde inhoudelijke kennis of proceskennis van experts een belangrijke rol te geven, of om juist veel ruimte te bieden aan ervaringskennis van lokale actoren.

Expertkennis grote rol ←-----→ Expertkennis kleine rol
--

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

In sommige gevallen bestaat vooral behoefte aan expertkennis, zoals bij een cursus enten van fruitbomen. In andere gevallen werkt het beter om ervaringskennis, persoonlijke beleving en waardering van mensen voorop te stellen en deze op geschikte momenten aan te vullen met kennis van experts. De methode 'Landschap in Zicht!' heeft in principe als uitgangspunt om ruimte te geven aan de gebiedskennis van bewoners die zij op basis van jarenlange ervaring hebben vergaard. Tegelijkertijd krijgen de bewoners hulp van experts bij hun waarnemingen en het onderbouwen van hun beslissingen. Bij de methode 'Leesbaar Landschap' speelt met name de input vanuit expertkennis een rol en is minder ruimte voor ervaringskennis van bewoners.

8. Rol van procesbegeleiding

Is procesbegeleiding wel of niet van belang in je project? Er kan dus enerzijds gekozen worden voor een grote rol voor procesbegeleiding en anderzijds voor een kleine rol.

Veel procesbegeleiding ←-----→ Weinig procesbegeleiding

Praktijkervaringen van Landschapsbeheer:

In het project 'Levend Landschap Veluwe' heeft Landschapsbeheer Gelderland met een prijsvraag ideeën van zes groepen burgers geselecteerd om die te ondersteunen met inhoudelijk advies, procesbegeleiding of lobbywerk. In sommige gevallen is er in samenspraak met de betrokkenen gekozen voor procesbegeleiding omdat nog weinig concrete plannen met lokaal draagvlak bestonden. In andere gevallen is juist gekozen om niet zwaar in te zetten op procesbegeleiding, bijvoorbeeld omdat bewoners zelf al een intensief proces met dorpsgenoten hadden doorlopen en er veel lokaal vertrouwen in en draagvlak voor de plannen is.

4. Activiteiten van Landschapsbeheer om mensen te betrekken bij natuur en landschap

In dit hoofdstuk beschrijven we verschillende soorten activiteiten waarmee Landschapsbeheer mensen bij natuur en landschap betreft. Vaak worden in projecten verschillende activiteiten gecombineerd en wordt samengewerkt met andere organisaties. Bijvoorbeeld met andere natuur- en landschapsorganisaties (bijvoorbeeld IVN), met dorpsorganisaties (zoals een dorpsraad maar ook de Vereniging voor Kleine Kernen), met bedrijven, vrijwilligersorganisaties en andere maatschappelijke organisaties (zoals re-integratiebureaus, zorginstellingen en scholen).

Activiteiten:	
1.	Mensen uitnodigen om mee te helpen
2.	Bestaande vrijwilligersgroepen ondersteunen
3.	Nieuwe vrijwilligersgroepen oprichten
4.	Adoptie van natuur en landschap organiseren
5.	Grond- en huiseigenaren stimuleren en begeleiden
6.	Prijsvragen organiseren
7.	Nieuwe burgerinitiatieven ondersteunen
8.	Cursussen, lesprogramma's, instructies etc. aanbieden
9.	Mensen zelf het landschap laten ervaren, ontdekken of 'lezen'
10.	Maatschappelijke stages aanbieden
11.	Natuurspeelplaatsen ontwikkelen
12.	Wandelpadennetwerken ontwikkelen
13.	Verhalen- en verbeeldingsprojecten uitvoeren
14.	Waarderingen en wensen van bewoners achterhalen als input voor beleid

Elke soort activiteit wordt kort beschreven en geïllustreerd met een voorbeeld. Ook worden voor elke activiteit opvallende kenmerken en eventuele leerpunten beschreven.

1. Mensen uitnodigen om mee te helpen

De jaarlijkse en landelijke Natuurwerkdag is het meest bekende voorbeeld van een activiteit waarbij mensen worden uitgenodigd om mee te helpen bij beheerwerkzaamheden. In het hele land werken mensen dan een dag mee in het landschap. Het is bedoeld als leuke kennismaking met vrijwilligerswerk in het landschap voor allerlei soorten mensen. Dit in de hoop dat mensen enthousiast worden om vaker in het landschap aan de gang te gaan als vrijwilliger. Mensen melden zich individueel aan of in groepsverband. Veel lokale vrijwilligersgroepen organiseren een activiteit, in samenwerking met of ondersteund door Landschapsbeheer. Het idee is dat de deelnemers zich vervolgens 'binden' aan de lokale vrijwilligersgroep die de activiteit organiseert.

Voorbeelden van deze activiteit op kleinere schaal zijn de oproep van Landschapsbeheer Gelderland voor vrijwilligers voor het

inventariseren van het landschap rondom Elspeet, of de oproep van IKL-Limburg voor de melding van faunaknelpunten door inwoners van zes gemeenten.

Voorbeeld: Landschapsbeheer Nederland organiseerde in 2010 haar tiende Natuurwerkdag met een recordaantal deelnemers en locaties. Ruim 12.000 mensen, van jong tot oud, werkten op meer dan 370 plekken in het landschap. De Natuurwerkdag vindt elk jaar plaats op de eerste zaterdag van november. Dan leven duizenden vrijwilligers zich uit in het Nederlandse landschap. Onder begeleiding van vrijwillige en professionele natuurliefhebbers wordt gesnoeid, gezaagd, gehooid en worden poelen schoongemaakt, wilgen geknot en nog veel meer. Deelnemers ervaren dit als een gezellige dag, en een kans om gezond in de buitenlucht actief te zijn. En het is voor hen een mooie gelegenheid om kennis te maken met vrijwilligerswerk in natuur en landschap.

De Natuurwerkdag wordt georganiseerd door Landschapsbeheer Nederland in samenwerking met Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Scouting Nederland en wordt ondersteund door IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie, Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN), ANWB en KNNV, vereniging voor veldbiologie.

www.natuurwerkdag.nl

Voorbeeld 2: Landschapsbeheer Nederland heeft de afgelopen jaren ervaring opgedaan met werken met bedrijven in de natuur. Bedrijven gaan dan actief aan de slag in de natuur, door bijvoorbeeld beheerwerkzaamheden uit te voeren. Maatschappelijk betrokken ondernemen is daarbij het uitgangspunt. Wanneer bedrijven zich inzetten voor natuur en landschap, kan draagvlak ontstaan onder een groot publiek. Want bedrijven die hun naam koppelen aan natuur en landschap, kunnen gaan fungeren als voorbeeld. Niet alleen voor de medewerkers, maar ook voor collega-bedrijven, afnemers van diensten, aandeelhouders en consumenten.

www.landschapsbeheer.nl

Kenmerken:

- Mensen worden **uitgenodigd** door Landschapsbeheer en andere natuurorganisaties om zich actief in te zetten. Maar ook vrijwilligersgroepen **zelf organiseren** werkzaamheden waarbij mensen kunnen aanhaken.
- De Natuurwerkdag heeft een **zeer groot publieksbereik**, waarbij juist ook **nieuwe, niet eerder betrokken** mensen worden bereikt.
- De **coördinatie** van de werkzaamheden tijdens de Natuurwerkdag kost **veel tijd**, ook is **veel pr en communicatie** nodig.
- De activiteit is voor mensen een leuke en relatief **laagdrempelige** manier om in contact te komen met vrijwilligerswerk in natuur en landschap. Hoewel de betrokkenheid van mensen **relatief vluchtig** is, kan het voor mensen een aanleiding zijn om op een later moment opnieuw actief te worden.

2. Bestaande vrijwilligersgroepen ondersteunen

Landschapsbeheer is opgericht om bestaande vrijwilligersgroepen te ondersteunen en om als 'doorgeefluik' naar het beleid te fungeren. Nog steeds is het ondersteunen van bestaande vrijwilligersgroepen, zoals weidevogelgroepen of groepen die zich inzetten voor specifieke landschapselementen, een belangrijke activiteit van Landschapsbeheer.

Voorbeeld: De weidevogelcoördinator van Landschapsbeheer Gelderland coördineert 35 weidevogelgroepen. Weidevogelgroepen bestaan uit vrijwilligers en agrariërs die op eigen initiatief weidevogelnesten tellen en beschermen. Voor een groot aantal groepen heeft de coördinator echter zelf de basis gelegd (zie de volgende soort activiteit).

www.landschapsbeheergelderland.nl

Kenmerken:

- Vrijwilligers **nemen vaak zelf het initiatief**.
- Vrijwilligers hebben **veel eigen regie**, Landschapsbeheer geeft ondersteuning naar behoefte.
- Vooral **reeds betrokken vrijwilligers** worden bereikt.
- Vanwege persoonlijke motivatie en idealen en vanwege eigen regie en verantwoordelijkheid, zijn het meestal **groepen die duurzaam blijven bestaan**.

3. Nieuwe vrijwilligersgroepen oprichten

Landschapsbeheer probeert ook nieuwe vrijwilligersgroepen in het leven te roepen. Voorbeelden hiervan zijn een Poelenwacht, Hoogstambrigade, Hakhoutbrigade, Oral History-groep of een groene bewonersgroep. Waar nodig ondersteunt Landschapsbeheer met kennis en procesbegeleiding.

Voorbeeld: In het project 'Waar Wij Wonen' in Amsterdam Watergraafsmeer van Landschap Noord-Holland werd aan bewoners gevraagd hoe zij de inrichting en het beheer van de randen van de sportvelden in hun buurt zouden willen aanpakken. Bewoners werden uitgenodigd voor een bijeenkomst waar de bekende stadsecoloog Martin Melchers een lezing hield. Veel geïnteresseerde bewoners bezochten de lezing. Na een inventarisatieronde door de buurt met bewoners, zijn gesprekken met bewoners en met de afdeling groenbeheer van het stadsdeel gevoerd, om uit te zoeken wat ze precies wilden en of dat paste binnen het groenbeheer. De aanpak van het project was open en flexibel: "We hebben niet echt een methode toegepast. We hebben voornamelijk gelopen, gekeken wat mensen belangrijk vinden en wat haalbaar is en wat past binnen het landschap gecombineerd met recreatie". En omdat bij de opstart van het project bleek dat veel bewoners graag de handen uit de mouwen wilden steken, is al vlug een werkdag met bewoners gepland, zodat in de eerste 'doe-behoefte' kon worden voorzien. De bewoners en het stadsdeel hebben nog drie jaar ondersteuning van Landschap Noord-Holland gekregen. Na vier jaar ontstond een werkgroep van bewoners die zelf (in samenwerking met het stadsdeel) een inrichtings- en beheerplan hebben ontwikkeld en dat zelf ook uitvoeren.

www.landschapnoordholland.nl

Kenmerken:

- Mensen worden **uitgenodigd**, maar hebben toch **redelijk veel eigen regie** omdat het hun eigen project moet gaan worden.
- Vaak wordt een **relatief klein aantal mensen bereikt**.
- Maar er ontstaat na verloop van tijd **intensieve inzet en betrokkenheid** omdat mensen zich **persoonlijk verbonden voelen** en omdat het **hun eigen project** wordt.
- Vaak is de rol van **expertkennis in eerste instantie groot**, daarna maken deelnemers zich deze kennis 'eigen' en worden ze **zelf ervaringsdeskundigen**.

4. Adoptie van natuur en landschap organiseren

Er zijn projecten waarbij scholen, bedrijven of andere organisaties een stuk natuur of landschap adopteren waarvoor zij de zorg krijgen voor het beheer. Bij adoptieprojecten op basisscholen doet bijvoorbeeld groep 8 mee. Zo maakt elk jaar een nieuwe groep leerlingen kennis met natuur- en landschapsbeheer.

Voorbeeld: In het adoptieproject van de stichting IKL-Limburg werken leerlingen van de bovenbouw van 100 basisscholen jaarlijks in hun 'eigen' natuurgebied. Het gebied ligt dicht bij de school (binnen een straal van 2 km). In de onderhoudsles wordt 'echt' gewerkt door de kinderen onder begeleiding van IKL. Maar ook lokale NME-centra, gemeenten en vrijwilligers leveren een bijdrage aan de begeleiding van de werkles. Het kan gaan om het onderhouden van een poel, houtwal, holle weg, graft of plantsoen. IKL zoekt een geschikt gebied en zorgt voor het juiste gereedschap. Maar suggesties van de school zijn welkom. Via een adoptieovereenkomst met de grondeigenaar wordt toegang tot het gebied verkregen en wordt het werk geregeld.

www.ikl-limburg.nl

Kenmerken:

- Met deze activiteit kunnen vrij veel kinderen worden betrokken. Het **bereik is dus vrij groot**.
- Het gaat om kinderen die over het algemeen **niet eerder betrokken** waren bij natuur en landschap.
- De ervaring leert dat leerkrachten en scholen die eenmaal meedoen, **blijven meedoen**.
- Omdat het gaat om natuur en landschap op een **concrete plek** en omdat een school voor langere tijd meedoet, ontstaat bij de deelnemers een **gevoel van verbondenheid**; het wordt hun 'eigen' natuurgebiedje.
- Dankzij de werkvorm en het langdurige karakter van het project **kan met vrij weinig voorbereiding en begeleiding veel worden bereikt** wat betreft kennismaking en beleving.

5. Grond- en huiseigenaren stimuleren en begeleiden

Veel projecten met boeren, burgers en buitenlui gaan over de inrichting en het onderhoud van hun gronden. Bijvoorbeeld de streekkeigen ervenprojecten met grondeigenaren en het project

'Groene bebouwingslinten in het Groene Hart' van Landschapsbeheer Zuid-Holland.

Voorbeeld 1: In het project 'Groene bebouwingslinten in het Groene Hart' van Landschapsbeheer Zuid-Holland worden huiseigenaren van lintbebouwing op een bewonersavond met elkaar in gesprek gebracht over de cultuurhistorische waarde en de kwaliteit van het lint. Er wordt geprobeerd om samen met deskundigen een visie te ontwikkelen. Het gaat met name over de gezamenlijke erven en er worden groepen gemaakt rond een bepaald thema (bijvoorbeeld water en oevers, of solitaire bomen en laanbomen). Mensen ontwikkelen zo een beeld dat hun eigen erf overstijgt. Aangezien het over hun eigen erven en woonomgeving gaat, komen de meeste mensen wel naar zo'n bijeenkomst. Daarnaast is er ook individuele advisering. Landschapsbeheer Zuid-Holland regelt verder subsidie om bijvoorbeeld een deel van de streekeigen aanplant te kunnen financieren.

www.landschapsbeheerzuidholland.nl

Voorbeeld 2: In het project 'Ken je erf' van Landschapsbeheer Zeeland worden eigenaren van erven in het buitengebied met elkaar in contact gebracht. Op verschillende erven worden excursies georganiseerd waarbij cultuurhistorische elementen, beplanting en de streekeigenheid aan bod komen. Erfeigenaren kunnen zo ideeën opdoen of adviezen krijgen.

www.landschapsbeheerzeeland.nl

Kenmerken:

- Meestal gaat het om **niet eerder betrokken mensen**.
- Veelal zijn zij op **vrij intensieve wijze betrokken** omdat het om persoonlijk grondeigendom gaat. Deze betrokkenheid wordt vergroot doordat meestal gezamenlijke activiteiten worden georganiseerd.
- Naast een **grote rol voor inhoudelijke kennis van experts**, bestaat **ook veel ruimte voor de beleving en ervaring** van de grond- en huiseigenaren zelf.

6. Prijsvragen organiseren

Landschapsbeheer heeft meerdere prijsvragen georganiseerd. Mensen kunnen dan hun eigen ideeën voor het inrichten of beheren van het landschap indienen. De beste plannen ontvangen veelal een geldbedrag om het plan te realiseren. Voorbeelden zijn de 'Ommetjesprijsvraag' en de prijsvraag 'Levend Landschap Veluwe'.

Voorbeeld 1: De prijsvraag 'Levend Landschap Veluwe' was een oproep van Landschapsbeheer Gelderland aan alle bewoners van het Nationaal Landschap Veluwe om wensen voor hun omgeving kenbaar te maken. Het motto was 'Bepaal nu eens zelf wat er met het landschap moet gebeuren'. In oktober 2009 zijn 6 voorbeeldprojecten gekozen die elk 33.333 euro wonnen voor het uitvoeren van hun idee. Met het geldbedrag (uit subsidie van de provincie Gelderland en de gemeente) biedt Landschapsbeheer de voorbeeldprojecten naar behoefte inhoudelijke of procesmatige ondersteuning.

www.landschapsbeheergelderland.nl

Voorbeeld 2: In Limburg kan iedereen met een goed idee voor een ommetje meedoen aan de 'Ommetjesprijsvraag' van IKL-Limburg. Van de plannenmakers wordt verwacht dat ze een concreet en uitvoerbaar plan indienen, waarvoor op voorhand voldoende draagvlak en medewerking is. Tot nu zijn maar liefst 25 ommetjes gerealiseerd, waarbij circa 6000 euro per ommetje werd uitgekeerd.
www.ikl-limburg.nl

Kenmerken:

- Hoewel mensen **op uitnodiging** hun ideeën voor het landschap insturen, bestaat binnen de gestelde kaders **vrij veel ruimte voor eigen regie** door de deelnemers.
- Meestal wordt een **relatief klein groepje mensen** bereikt die **reeds betrokken** was bij natuur en landschap.
- Maar de projecten leiden vaak tot een **spin-off**, mede omdat voor de plannen lokale betrokkenheid en draagvlak wordt gezocht.
- Deelnemers zijn **zeer gemotiveerd** en **intensief betrokken**, omdat zij zich **persoonlijk verbonden** voelen met het landschap en het meestal om hun directe leefomgeving gaat.
- Zij hebben vaak **zelf veel kennis en ervaring** in huis.
- **Afhankelijk van de behoefte** biedt Landschapsbeheer extra ondersteuning met **expertkennis** of **procesbegeleiding**.

7. Nieuwe burgerinitiatieven ondersteunen

Mensen ondernemen ook zelf activiteiten voor de inrichting en het beheer van landschap en natuur. Bij het realiseren van hun plannen hebben ze soms ondersteuning nodig van Landschapsbeheer.

Voorbeeld: Bewoners van het Drentse Westerveld hebben het initiatief genomen om de enkele kilometers lange oude landweer van Elsloo in ere te herstellen. De landweer is nu op sommige plekken weggegraven of lijdt aan achterstallig onderhoud. De bewoners willen het beheer in eigen hand nemen. Daarnaast willen ze meer betrokkenheid en draagvlak voor de landweer bij streekbewoners realiseren, bijvoorbeeld door een informatiebord te plaatsen en de beplanting aan te passen. Juist de opschaling van het initiatief naar de streek verloopt moeizaam. De landweer is een locatie geweest van de Natuurwerkdag in 2008. De eerste onderhoudsmaatregelen zijn genomen, maar dit is slechts een eerste begin. De bewoners hebben goede contacten met de betrokken partijen, maar hebben moeite om het proces voort te laten gaan. Landschapsbeheer Drenthe en Friesland zijn gevraagd als intermediair en om advies te geven over onderhoud en beheer. De initiatiefnemers houden graag de regie over het project, maar hebben professionele partijen als Landschapsbeheer nodig om het plan vlot te trekken en uitgevoerd te krijgen.

Kenmerken:

- Mensen nemen **zelf het initiatief** en hebben **zelf de regie** in handen.
- Hoewel het meestal om een **vrij kleine groep mensen** gaat, zijn mensen wel **zeer gemotiveerd** en **intensief betrokken**, omdat zij zich **persoonlijk verbonden** voelen met het landschap en omdat het meestal om hun directe leefomgeving gaat. Ze stoppen dan ook veel energie in hun initiatief.

- Hun projecten leiden vaak tot een **spin-off**, mede omdat zij voor hun plannen lokale betrokkenheid en draagvlak zoeken.
- **Afhankelijk van de behoefte** van het initiatief speelt **expertkennis** of **procesbegeleiding** al dan niet een ondersteunende rol.

8. Cursussen, lesprogramma's, instructies etc. aanbieden

Landschapsbeheer geeft zeer regelmatig cursussen voor vrijwilligers, bewoners of grondeigenaren. Ook zijn lesprogramma's voor scholen ontwikkeld.

Voorbeelden zijn de Natuurgids-cursussen en de instructies voor specifieke werkzaamheden die IKL geeft, de cursus 'Buitenkansen!' van Landschapsbeheer Nederland over kansen voor cultuurhistorie in het Ruimtelijke Orderings- en Cultuurbeleid van gemeenten, of de 'Cursus zeisen' van Landschapsbeheer Gelderland. Op de 'Cursus zeisen' maken deelnemers zich in één dag de techniek eigen van het maaien met een zeis. Dat gebeurt onder deskundige leiding van een instructeur en specialisten als de smid en de 'haarder'. Deze cursus wordt vaak gevolgd door mensen die al vrijwilligerswerk in het landschap doen. Daarnaast trekt de cursus 'nieuwe' mensen aan.

www.landschapsbeheergelderland.nl

Kenmerken:

- Bij deze activiteiten is een **grote rol voor expertkennis** weggelegd.
- Ze zijn vaak bedoeld om **reeds betrokken** mensen vast te houden en te stimuleren. Maar via cursussen en instructies melden zich ook altijd wel mensen die **niet eerder betrokken** waren.
- Vaak gebruiken deze mensen een cursus als **opstapje voor vrijwilligerswerk**.

9. Mensen zelf het landschap laten ervaren, ontdekken of 'lezen'

Landschapsbeheer organiseert regelmatig excursies zodat mensen zelf het landschap kunnen ervaren, ontdekken of leren 'lezen'. Tijdens wandelingen in het landschap wordt bijvoorbeeld door deskundigen verteld over de karakteristieken van het landschap en de relatie met de natuur. Soms is specifiek aandacht voor wat mensen zelf beleven in het landschap en wat zij er zelf van weten.

Met de methode 'Leesbaar Landschap' (ontwikkeld met Studio voor Leesbaar Landschap en het IVN) wil Landschapsbeheer mensen het landschap op een gestructureerde manier laten ervaren, en laten bekijken door vier verschillende 'brillen' (zie websites van de genoemde organisaties). Onder leiding van een gids gaan mensen het veld in en bekijken en bespreken het landschap aan de hand van de volgende vier samenhangen:

- Verticale samenhang: het landgebruik, de grondsoort (klei, zand), vegetatie, beplantingstypen, waterstand of reliëf.

- Horizontale samenhang: patronen van wegen, paden, waterlopen, beplantingen en percelen kunnen uitdrukking geven aan het ecologisch, hydrologisch, sociaal en economisch functioneren van een plek.
- Seizoensamenhang: kleuren en vormen van beplanting, vegetatie, gewassen kunnen uitdrukking geven aan de tijd in het jaar.
- Historische samenhang: alle landschapselementen - patronen en hun eigenschappen, zoals bebouwing, beplanting, wegen of paden - kunnen uitdrukking geven aan een tijdstip of fase in de geschiedenis.

Hoe beter deze onderlinge verbanden zichtbaar zijn, des te sterker de identiteit van het landschap. 'Leesbaar Landschap' leert deelnemers samen naar deze zichtbare samenhangen op zoek te gaan.

Voorbeeld: Landschapsbeheer Zeeland heeft de methode 'Leesbaar Landschap' toegepast in het project 'Eigen Wijs Landschap'. Dit project dat samen met IVN is uitgevoerd, beoogt bewoners van vijftien woonkernen binnen Nationaal Landschap Zuidwest Zeeland actief te maken in het landschap. De ervaring leert dat mensen de wandeling erg leuk vonden en op een andere manier naar het landschap gingen kijken. De methode vergde wel veel van de deelnemers en de gidsen. Zo is het eigenlijk de bedoeling dat de deelnemers het landschap zelf beleven en zelf aangeven wat hen opvalt aan het landschap. De gidsen geven hints als de deelnemers er niet uit komen met de vier samenhangen. De deelnemers vonden het moeilijk om volgens de vier samenhangen te kijken, ook omdat ze hun emotie er niet in kwijt konden. Daarnaast viel het de gidsen zwaar om niet meteen de 'vertelmodus' aan te nemen en mensen te vertellen over het landschap en de vier samenhangen die men kan waarnemen. De methode werd verder door sommigen als abstract ervaren, en dan met name de verticale dimensie. Daarnaast werd de methode als arbeidsintensief ervaren.

www.landschapsbeheerzeeland.nl

Kenmerken:

- Bij deze activiteit speelt het aanbieden van **expertkennis een grote rol** bij de bewustwording van mensen. Daarnaast zijn voorbeelden met **ruimte voor de ervaring, beleving en emotie** van de deelnemers, een belangrijke 'trigger'.
- Veelal doen mensen mee die nog **niet eerder betrokken** waren. Een excursie is dan een **goede kennismaking** met natuur en landschap.
- Omdat het gaat om natuur en landschap op een **concrete plek** (vaak in de directe woonomgeving), kunnen mensen zich ermee **verbonden** gaan voelen.
- Leesbaar Landschap is een gedetailleerde en redelijk **vaststaande methode**.
- Het **sociale aspect** van samen kijken, beleven en praten over de essentie van het landschap is een **erg belangrijk en waardevol** aspect van de methode.
- De methode vraagt **veel voorbereiding, procesbegeleiding en inhoudelijke kennis**.

- Door de methode kijken deelnemers met nieuwe ogen naar het landschap. **Meer bewustwording en betrokkenheid** bij het landschap is het resultaat.

10. Maatschappelijke stages aanbieden

Landschapsbeheer biedt maatschappelijke stages aan voor middelbare scholieren. Door maatschappelijke stages te lopen in het landschap, doen jongeren ervaring op met onderhoudswerkzaamheden in hun groene leefomgeving. Ook zullen ze ervaren dat begeleidende vrijwilligers een passie hebben voor landschap. Door de combinatie van 'werken in landschap' en 'kennis maken met vrijwilligers en vrijwilligerswerk' verwacht Landschapsbeheer dat jongeren zich meer verbonden gaan voelen met hun landschap.

Voorbeeld: In het project 'Betrokken bij Buiten' van Landschapsbeheer Nederland wordt in de vorm van een maatschappelijke stage van 36 uur een realistisch vraagstuk in natuurbeheer voorgelegd aan jongeren. De jongeren worden door de verschillende lagen van landschapsbeheer heen geleid, zoals het beheer van het landschap door actieve werkzaamheden en vrijwillige inzet van burgers in het landschap. Hierbij werkt Landschapsbeheer samen met Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Gelders Landschap en IVN. Op de Natuurwerkdag van 2010 waren voor het eerst ook circa 300 stagiairs van middelbare scholen actief. Op ruim 100 locaties deden zij hun eerste ervaringen op met het werken in natuur en landschap. Janne Hop van het Hoogland College in Amersfoort op het Vogeleiland in Nijkerk: *"Het is echt gezellig hier met zoveel mensen, maar ook best wel zwaar werk. Goed voor mijn conditie."*
www.landschapsbeheer.nl

Kenmerken:

- Jongeren worden **op uitnodiging** en volgens een relatief **vaste aanpak** betrokken bij natuur en landschap. Daarbij blijkt dat de scholieren een duidelijk afgebakende (schoolse) opdracht verwachten en waarderen.
- Zij worden **vrij intensief betrokken** bij buiten, vooral omdat zij meerdere dagen samen in het landschap actief aan het werk zijn.
- Hoewel inhoudelijke kennis en proceskennis van **experts nodig** is om de jongeren te begeleiden, ligt de nadruk toch ook op het **opdoen van ervaring en de persoonlijke beleving** van de jongeren zelf.

11. Natuurspeelplaatsen ontwikkelen

In het kader van het project 'Modder aan je broek' realiseert Landschapsbeheer het komende jaar zes nieuwe natuurlijke speelplekken in woonwijken en buurten. Het ontwerp en de aanleg wordt gedaan in nauwe samenwerking met de buurtbewoners; de kinderen in het bijzonder. Gemeenten, lokale organisaties en verenigingen worden betrokken bij de aanleg en het beheer van de natuurlijke speelplaatsen.

Voorbeeld: Natuurspeelplaats 'De Spettertuin' in de Lelystadse Boswijk, is een initiatief van de Lelystadse fractie van de ChristenUnie. Gemeente Lelystad omarmde het initiatief, waarna de plek op hoofdlijnen wordt aangelegd. Bewoners gaan daarna samen met Landschapsbeheer Flevoland aan de slag met de verdere inrichting van het gebied, en met het organiseren van het beheer. Einddoel is een natuurspeelplek waarvoor bewoners zich echt verantwoordelijk voelen. Hiervoor organiseert Landschapsbeheer maandelijkse 'doemiddagen'. Tijdens deze middagen doen bewoners ideeën op voor de verdere inrichting van hun Spettertuin; ideeën zoals de vlinderhoek en de boomhut die op volgende werkmiddagen uitgevoerd worden. Verder is het de bedoeling dat zich uit de doemiddagen een vaste groep bewoners ontwikkelt die zich verantwoordelijk gaat voelen voor het beheer van de natuurspeelplek. Landschapsbeheer zal daarbij voor materiaal en begeleiding zorgen. Een beheerovereenkomst met de gemeente (beheerplan) voorziet in structureel onderhoudswerk zoals maaien.

Om tot maximale participatie van bewoners en relevante lokale partijen te komen, wordt speciaal gelet op motieven van bewoners, stakeholders of 'sleutelfiguren'. Daarnaast wordt aandacht besteed aan het formeren van het juiste team van professionals en buurtbewoners voor ontwerp, gezamenlijke realisatie, en het organiseren van het onderhoud.

www.landschapsbeheer.net (website van Landschapsbeheer Flevoland)

Kenmerken:

- Buurtbewoners worden **uitgenodigd** om mee te doen, maar er is ook vrij **veel ruimte voor wensen, beleving en ervaring** van de bewoners en kinderen zelf.
- Het gaat om een **concrete plek** in de directe leefomgeving van de deelnemers, zodat zij er zich vrij makkelijk mee **verbonden** kunnen voelen.
- **Expertkennis** is belangrijk, maar veel aandacht wordt ook besteed aan **ervaringskennis** van mensen en kinderen zelf.
- **Procesbegeleiding** is hier van belang. Dat vraagt om een projectleider met **specifieke ervaring in participatieprojecten**. Voor maximale betrokkenheid van buurtbewoners en andere relevante partijen, moeten op het juiste moment (en op de juiste manier) de juiste personen bij het project worden betrokken.

12. Wandelpadennetwerken ontwikkelen

Landschapsbeheer ontwikkelt in meerdere gebieden een wandelpadennetwerk. Het is vooral bedoeld om het landschap beter toegankelijk te maken, zodat meer mensen makkelijker het landschap kunnen beleven. De gedachte is dat mensen zich daardoor meer bewust worden van het landschap en meer betrokken raken. Voorbeelden zijn het 'Klompepadennetwerk' en het wandelpadennetwerk 'Sporen in de zak' in Zuid-Beveland.

Voorbeeld: Landschapsbeheer Gelderland en Landschap Erfgoed Utrecht werken samen aan een netwerk van klompenpaden in de Gelderse Vallei en daarbuiten. Klompenpaden zijn rondwandelingen in het agrarisch cultuurlandschap. Ze gaan zoveel mogelijk over historische tracés en voeren over onverharde paden via boerenland en landgoederen. Rust, kleinschaligheid en de combinatie van cultuur en natuur bepalen de sfeer en vertellen bewoners en wandelaars over de geschiedenis van de omgeving. Met deze wandelroutes hoopt Landschapsbeheer bij te dragen aan de beleefbaarheid van het landschap en de cultuurhistorie. De route van een klompenpad komt tot stand door intensieve samenwerking met actoren in de streek. Zo ontstaat draagvlak voor de wandelroute bij bewoners en (particuliere) grondeigenaren. Na realisatie wordt de route onderhouden door vrijwilligers, vaak ondersteund door de betreffende gemeente en Landschapsbeheer Gelderland of Landschap Erfgoed Utrecht.

www.landschapsbeheergelderland.nl

Kenmerken:

- Met deze activiteit worden **relatief veel mensen bereikt**.
- Het gaat om de **beleving en ervaring** van het landschap door mensen in een specifiek gebied.
- Hierdoor kunnen mensen zich (meer) **verbonden gaan voelen** met dit landschap, ondanks dat mensen op **vrij vluchtige** en vrijblijvende wijze bij natuur en landschap worden betrokken.
- **Expertkennis** en **procesbegeleiding** spelen vooral een rol in de voorbereidende fase.

13. Verhalen- en verbeeldingsprojecten

Landschapsbeheer organiseert verschillende activiteiten en projecten waarbij mensen hun kijk op het landschap verbeelden, bijvoorbeeld met kunst en verhalen.

Voorbeeld 1: In het project 'Connect your Nature' van Landschap Noord-Holland staan de volgende vragen centraal: Hoe kijken jongeren naar een landschap? En hoe kan Landschap Noord-Holland deze beleving integreren in haar visie en werk? Het project wil op een onorthodoxe manier natuur en landschap aanbieden aan jongeren. Het is de bedoeling dat jongeren een bewuster beeld gaan krijgen van de landschappen en de natuur in de provincie Noord-Holland. Vier scholen deden mee met het project. Meerdere groepen leerlingen gingen in een door vervoersmaatschappij Connexxion ter beschikking gestelde bus op excursie en verbeeldden daarna in de bus hun beleving van het bezochte landschap en de daar aanwezige natuur.

www.connectyournature.nl

Voorbeeld 2: In het project 'Low Holland' van Landschap Noord-Holland brengen jongeren van 12 tot 18 jaar hun perceptie van natuur in beeld, samen met kunstenaars in zes creatieve workshops. Het is een prikkelende ontdekkingstocht waarbij jongeren zich op eigen wijze verdiepen in hun omgeving als deel van hun eigen identiteit. Ze gaan ook op zoek naar verhalen van oorspronkelijke bewoners uit het gebied. Deze beelden vertalen de jongeren in theater, beeldende kunst, dans of muziek. De resultaten worden gepresenteerd op een afsluitend festival waarop de jongeren ook debatteren met plaatselijke bestuurders. Het project wil dichtbij de doelgroep staan. Daarom krijgen communicatievormen die aanslaan bij jongeren, veel aandacht. Bijvoorbeeld een flyer met opvallende layout en opvallend logo, en werving via Hyves en Facebook.

www.landschapnoordholland.nl

Kenmerken:

- Het gaat om mensen die meestal **niet eerder betrokken** zijn geweest bij natuur en landschap.
- Veel aandacht voor de **persoonlijke beleving, ervaringen en verhalen** van mensen, waardoor natuur en landschap meer kunnen gaan leven. Expertkennis speelt hier meestal een rol op de achtergrond.
- Mensen worden over het algemeen op relatief **vluchtige wijze** betrokken, omdat het meestal om korte projecten gaat.
- Maar via de weg van de verbeelding en beleving kan de kiem worden gelegd om **op een later moment meer betrokken** te worden bij natuur en landschap.

14. Waarderingen en wensen van bewoners achterhalen als input voor beleid

Landschapsbeheer heeft samen met de Vereniging van Kleine Kernen de methode 'Landschap in Zicht!' ontwikkeld om bewoners de kenmerken van hun landschap te laten waarnemen, beschrijven en waarderen (zie www.landschapsbeheer.nl voor de digitale handleiding 'Landschap in Zicht!'). Met deze methode ontstaat op een vlugge en laagdrempelige manier een concreet beeld van wat de bewoners belangrijk vinden in het landschap. De bedoeling is dat dit vervolgens de input is voor het lopende planproces.

Bewoners gaan het veld in en noteren al hun waarnemingen. Naast tastbare landschappelijke elementen bestaat ook ruimte voor associaties, herinneringen of verhalen. Als hulpmiddel gebruiken de deelnemers een checklist over zeven lagen van het landschap. Hun waarnemingen worden begeleid en hun keuzes worden onderbouwd door expertkennis over het landschap. Vervolgens maken de bewoners met een procesbegeleider een overzicht met daarin de voor hen meest belangrijke waarnemingen.

De methodiek beoogt in de eerste plaats om de deelnemers bewuster te maken van het landschap waarin ze wonen. Verder is het doel om hen meer betrokken, mondiger en actiever ten aanzien van het landschap te maken. En doordat de belangrijkste waarderingen van een zo breed mogelijke groep bewoners op papier worden gezet en worden onderbouwd, wordt de basis gelegd voor verdere uitwerking in beleid of voor acties van de bewoners zelf.

Voorbeeld: De methode 'Landschap in Zicht!' is in het kader van het project 'Thuis In Groen' toegepast in drie pilotgebieden: in Bakkeveen (Friesland), Sint-Maarten (Noord-Holland) en Jabeek (Limburg). Landschapsbeheer werkte hier samen met Doarpswurk, Primo en Vereniging Kleine Kernen Limburg, die veel ervaring hebben met procesbegeleiding en veel contacten en samenwerkingsrelaties hebben met dorpsorganisaties.

In de drie pilotprojecten reageren de deelnemers enthousiast. *"Door het bewuste kijken naar de omgeving zijn hun ogen opengegaan. Opeens drong het besef door in wat voor een mooi en gevarieerd landschap ze wonen. Prachtig om die reacties te horen. Natuurlijk wisten ze het wel, alleen door het uit te spreken en vast te leggen, werd het pas een thema"* (projectleider Landschapsbeheer Friesland). Het sociale aspect blijkt voor de deelnemers erg belangrijk. Samen kijken, beleven en praten over de essentie van het landschap is een erg belangrijk en waardevol aspect van de methode. *"Als Doarpswurk zijn wij vooral gecharmeerd van de sociale meerwaarde van de methode. Samen fietsen, foto's maken, kijken en praten over het landschap zorgt voor verbinding. In Bakkeveen zagen we dat ook"* (procesbegeleider van Doarpswurk).

Er blijkt vrij veel voorbereiding, procesbegeleiding en inhoudelijke kennis nodig te zijn om de methode toe te kunnen passen. *"Deze methode levert een enorme hoeveelheid informatie op. Het vraagt om een goede voorbereiding en een gestructureerde aanpak om dat goed te verwerken"* (projectleider Landschapsbeheer Friesland). *"Als niet-inhoudelijke begeleider vond ik het toch best ingewikkeld. Als procesbegeleider moet je heel erg in de materie zitten om alle informatie te kunnen plaatsen en verwerken. Dat zou mij niet lukken"* (procesbegeleider van Primo).

De uitkomsten van de pilotprojecten zijn (nog) geen input voor de 'beleidstrajecten' waaraan ze gekoppeld waren. Dat komt in Bakkeveen doordat de procesbegeleiding bij het opstellen van de dorpsvisie, in handen was van een andere organisatie. Andere redenen hebben mogelijk te maken met de aanzienlijke hoeveelheid inhoudelijke kennis en procesbegeleiding die nodig zijn, het geringe appel dat wordt gedaan op zelfinitiatief en de weinige mogelijkheden voor bewoners om er hun eigen project van te maken.

www.landschapsbeheer.nl, daar is ook de 'Methode Landschap in Zicht' te downloaden

Kenmerken:

- Gedetailleerde en redelijk **vaststaande methode** om een **kleine groep** bewoners te betrekken bij het landschap in hun directe leefomgeving.
- De bewoners zijn over het algemeen **niet eerder betrokken**.
- Het **sociale aspect** van samen kijken, beleven en praten over de essentie van het landschap is een **erg belangrijk en waardevol** aspect van de methode.
- Deelnemers kijken met nieuwe ogen naar het landschap. **Meer bewustwording en betrokkenheid** bij het landschap is het resultaat.
- Toepassen van de methode vraagt om **veel voorbereiding, procesbegeleiding en inhoudelijke kennis**.
- Doel is dat de resultaten van het proces landen in het bredere beleids- of dorpsvisieproces dat loopt (**verbreden naar lokale betrokkenheid en draagvlak**). Maar dat blijkt nog niet eenvoudig.

5. Leerpunten over het betrekken van mensen bij natuur en landschap

Vooraf

Uit de theoretische reflectie (hoofdstuk 2) blijkt dat *persoonlijke motieven* zoals idealen, (jeugd)herinneringen en passies een belangrijke reden vormen voor mensen om zich betrokken te voelen bij natuur en landschap. Dit kan leiden tot betrokkenheid bij natuur en landschap in het algemeen, maar vaak voelen mensen zich verbonden met natuur en landschap op een specifieke plek, bijvoorbeeld vanwege een specifieke herinnering of interesse. Behalve dat mensen *zich inzetten voor een concrete plek* omdat zij zich betrokken voelen bij deze plek, werkt de relatie ook andersom: doordat mensen zich inzetten voor een plek, voelen zij zich *in toenemende mate verbonden met deze plek* en kunnen zij ook een gevoel van trots gaan ervaren. Ook de *positieve invloed op de mentale en fysieke gezondheid* is voor mensen een reden om actief te zijn in het beheer van natuur en landschap. Hetzelfde geldt voor de positieve invloed van *samen* actief meewerken op het *sociale welzijn van mensen*.

Uit de verzamelde praktijkervaringen van Landschapsbeheer (hoofdstuk 3 en 4) blijkt dat er *veel diversiteit is in de aanpak* om mensen te betrekken bij natuur en landschap. De manier waarop mensen worden betrokken, is *contextafhankelijk*, en hangt dus af van bijvoorbeeld het doel van het project, de specifieke doelgroep of de lokale situatie. In de *zeer vele soorten activiteiten* en projecten van Landschapsbeheer worden daarom verschillende keuzes gemaakt ten aanzien van acht *thema's of assen*: Initiatie; Bereik; Werving; Regie; Werkwijze; Intensiteit van betrekken; Rol kennis; en Rol procesbegeleiding. In deze activiteiten en projecten zie je vaak tussenvormen, zoals het delen van de regie met deelnemers, ruimte voor expertkennis én voor ervaringskennis, of het bereiken van bestaande vrijwilligers én nieuwe deelnemers.

Leerpunten over wat mensen 'triggert' om actief te worden en te blijven

In dit laatste hoofdstuk gaan we in op wat belangrijk is bij het enthousiasmeren van mensen en bij het blijvend succesvol betrekken van mensen bij natuur en landschap. Wat triggert hen om mee te doen? Wat werkt wel en wat niet om mensen te blijven enthousiasmeren? Op basis van de verzamelde praktijkervaringen en theorie komen we tot de volgende leerpunten hierover:

Mensen zelf natuur en landschap laten ervaren. De kern van beleven is dat mensen het *zélf* beleven. Het werkt daarom vaak goed om als onderdeel van de aanpak mensen zelf te laten kijken en ontdekken en samen ervaringen te laten delen en interpreteren. Zoals bijvoorbeeld bij de methode 'Landschap in Zicht!', waarbij

mensen zelf het landschap waarnemen en hun waarnemingen samen benoemen en waarderen.

Ruimte geven aan en inspelen op emoties, ervaringen en herinneringen van mensen bij een bepaalde plek. Mensen hebben allerlei gevoelens bij (een plek in) het landschap. Het is bijvoorbeeld handig om daar in de methode 'Leesbaar Landschap' ruimte voor te maken, zodat mensen hun emoties kunnen uiten en zich daarin serieus genomen voelen. Veelal zijn mensen pas daarna in staat om een ander perspectief toe te laten.

Mensen anders naar (bekende) dingen laten kijken. Hiervoor kan bijvoorbeeld expertkennis over het landschap worden aangereikt, zodat met een frisse blik naar het landschap kan worden gekeken. Bij de methode 'Landschap in Zicht!' gingen bewoners aan de hand van een aantal stappen en met specifieke kennis over het landschap hun eigen leefomgeving waarnemen en daarna beoordelen. Mensen ervoeren over het algemeen dat ze 'met nieuwe ogen' naar hun omgeving keken en dat 'hun ogen werden geopend'. Hierbij is de rol van expertkennis dus ondersteunend. Expertkennis wordt aangereikt, maar is geen uitgangspunt bij het betrekken van mensen.

Aansluiten bij de belevingswereld van mensen. Dat is vooral belangrijk bij jongeren. Zij hebben over het algemeen weinig natuurkennis en -interesse zodat er niet veel is om op aan te haken. Bij het project 'Connect your Nature' van Landschap Noord-Holland bleek het mogelijk om jongeren te laten ervaren dat natuur leuk en interessant is. Dit werd bereikt doordat werd aangehaakt bij hun eigen ontwikkelingsproces en door ze aan te spreken op hun eigen beleving (wat doet het met jou?). Jongeren zijn vooral bezig met het bepalen van hun eigen identiteit en hun verhouding tot anderen. Je kunt ze daarbij begeleiden door bepaalde kennis aan te reiken die ze daarbij kunnen gebruiken.

Aansluiting vinden bij de belevingswereld van mensen kan bijvoorbeeld ook door 'hun taal te spreken'. Dit betekent bijvoorbeeld dat je in een project met agrariërs weet 'wanneer de tarwe van het land komt'.

Mensen samen dingen laten doen. Activiteiten waarin gezamenlijk dingen worden ondernomen en waarbij mensen actief moeten handelen, hebben vaak meer impact, dan een individuele en passieve activiteit. Bovendien blijkt dat het sociale aspect voor veel mensen een belangrijk argument is om mee te doen.

Aansluiten bij al bestaande activiteiten van mensen. Zeker als het de bedoeling is om mensen zelf 'het stokje te laten overnemen', werkt het goed om aan te sluiten bij bestaande activiteiten, behoeften en energie van mensen. Bij het project 'Waar Wij Wonen' in Watergraafsmeer van Landschap Noord-Holland is een vrij open aanpak gehanteerd, met ruimte om wensen en ideeën van bewoners een plek te geven. Uiteindelijk is uit dit project een zelfstandige bewonerswerkgroep ontstaan. In het project 'Thuis in

Groen' van Landschap Noord-Holland, Landschapsbeheer Friesland en IKL-Limburg werd de vrij gedetailleerde methode 'Landschap in Zicht!' toegepast. De aanpak van de pilotprojecten was dus redelijk vaststaand. Het doel om mensen zelf het stokje te laten overnemen is daarmee moeilijker te bereiken.

Investeren in mensen met 'status' in de lokale gemeenschap. Het gaat erom hen te activeren met de bedoeling dat ze anderen inspireren om mee te doen. Ook het idee van het inzetten van boegbeelden sluit daarop aan. Zie bijvoorbeeld het project 'Eigen Wijs Landschap' van Landschapsbeheer Zeeland over streekeigen erven waarbij een lokale bekendheid en goede verteller een belangrijke rol heeft gespeeld bij het vertellen van verhalen over de erven.

Samenwerking met andere organisaties biedt toegang tot andere netwerken en kan aanvullende expertise en ervaring opleveren om mensen meer te enthousiasmeren en beter betrokken te houden. Het onderhouden van een breed netwerk is van belang om nieuwe samenwerkingspartners te kunnen vinden. Hierbij kunnen ook niet voor de hand liggende organisaties interessant zijn. Bijvoorbeeld organisaties in sectoren als welzijn, zorg, integratie, jeugd, recreatie, kunst en educatie. Maar ook (integrale) organisaties op lokaal- en dorpsniveau. Bij samenwerking met dorpsorganisaties kunnen bovendien verschillende belangen ten aanzien van een goede leefomgeving worden verbonden, waardoor win-win argumenten ontstaan die extra motivatie voor mensen opleveren om mee te doen.

Duidelijkheid over de 'status' van de inbreng en inzet van mensen. Er zijn vaak verschillende verwachtingen voor de activiteit of het proces waarbij mensen betrokken worden. Duidelijkheid creëren en goede communicatie zijn hierbij van belang. Verder is het belangrijk om de input van mensen relevant en betekenisvol te laten zijn. Bijvoorbeeld door de input te koppelen aan een lopend beleidsproces en deze input op het juiste moment in het proces te betrekken. De methode 'Landschap in Zicht!' (waarbij waarnemingen, beleving en waarderingen van mensen ten aanzien van hun groene leefomgeving boven water worden gehaald) kan bijvoorbeeld het beste gekoppeld worden aan de beginfase van de ontwikkeling van bijvoorbeeld een dorpsvisie. Anders heeft het weinig zin en is er weinig motivatie bij de bewoners om mee te doen.

Vertrouw op elkaars kracht

Bovenstaande leerpunten hebben vaak te maken met de noodzaak tot goede communicatie en samenwerking tussen Landschapsbeheer en (groepen) mensen, en dus met onderling vertrouwen. Vertrouwen tussen mensen en Landschapsbeheer manifesteert en ontwikkelt zich tijdens deze communicatie en samenwerking. Wanneer er weinig onderling vertrouwen is, zal participatie en samenwerking moeizamer gaan. Door een brug te

slaan tussen de verschillende werelden van partijen kan meer vertrouwen worden gegenereerd. Toename van het vertrouwen gaat vaak gepaard met meer openheid voor elkaars ideeën, ervaringen en kennis en met meer openheid in de aanpak van het betrekken en de wijze van samenwerken. *Vertrouwen ontstaat door ruimte te bieden aan mensen waar mogelijk, en duidelijkheid en richting te verschaffen waar nodig.* Het is dus bij het betrekken van mensen en bij samenwerken van belang om te zoeken naar een balans tussen enerzijds *bottum-up* (de aanpak waarbij mensen zelf dingen ervaren, waarderen, kennis aanreiken of bepalen wat waardevol is), en anderzijds *top-down* (de aanpak waarbij een landschapsorganisatie kennis aanreikt, kaders meegeeft of aangeeft wat waardevol is).

Enkele genoemde leerpunten gaan in op hoe deze communicatie en samenwerking vorm krijgt op het *niveau van individuele mensen*. De aanpak beoogt dan bijvoorbeeld aansluiting te vinden bij de *individuele beleving en betrokkenheid* van mensen bij natuur en landschap. Zo hebben mensen persoonlijke idealen en passies en werkt het goed als zij juist daarop worden aangesproken en dat zij (via Landschapsbeheer) de mogelijkheid geboden krijgen om hun idealen praktisch vorm te geven door actieve inzet voor natuur en landschap. Daarbij is het effectief om in de aanpak ruimte te geven aan de verbondenheid van mensen met een bepaalde plek (bijvoorbeeld door jeugdherinneringen) of juist aan het opbouwen van een band met een plek.

Enkele leerpunten betreffen de *groepsprocessen* tussen mensen. Deze leerpunten gaan bijvoorbeeld over het aspect van gezamenlijkheid: juist het *samen actief zijn* wordt door mensen gewaardeerd en het is dan ook goed om daarmee in de aanpak rekening te houden. Ook gaat een aantal leerpunten in op sociale leerprocessen, waarbij bijvoorbeeld identificatie met 'boegbeelden' stimuleert om ook betrokken te zijn bij natuur en landschap.

Tot slot gaan er ook leerpunten over de *relatie tussen Landschapsbeheer en organisaties waarmee wordt samengewerkt*. Het gaat dan bijvoorbeeld om het goed gebruik maken van elkaars (complementaire) competenties. Door bijvoorbeeld samen te werken met de Provinciale Verenigingen voor Kleine Kernen kan gebruik worden gemaakt van hun kennis en ervaring wat betreft de organisatie en begeleiding van dorpsprocessen. Ook kan het gaan om het gebruikmaken en versterken van elkaars netwerken en andere win-win-activiteiten. Landschapsbeheer staat namelijk niet alleen in haar missie om meer mensen actief te laten zijn met betrekking tot het verbeteren van de kwaliteit van de groene leefomgeving!

Bronnen

- Bachmann, R. (2001). Trust, power and control in trans-organizational relations. *Organization Studies*, 22(2), 337-365.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Berg, A.E. van den en M.M.H.E. van den Berg (2001). *Van buiten word je beter; een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid*. Wageningen: Alterra.
- Buijs, A.E. en C. Volker (1997). *Publiek draagvlak voor natuur en natuurbeleid*. Rapport 546. Wageningen: SC-DLO.
- Dam, R.I van, R. During en I.E. Salverda (2008). Trends en Theorieën over Betrokkenheid van Burgers. Quick Scan ten behoeve van de Agenda Landschap. *Burgers en Landschap Deel 2*. Wageningen: Alterra.
- Dam, R.I van, I.E. Salverda en R. During (2010). Strategieën van burgerinitiatieven. *Burgers en Landschap Deel 3*. Wageningen: Alterra.
- Dam, R.I van, I.E. Salverda en R. During (2011). Effecten van burgerinitiatieven en de rol van de rijksoverheid. *Burgers en Landschap Deel 5*. Wageningen: Alterra.
- Dekker, P. en M. Hooghe (2003). De burger-nachtwaker. Naar een informalisering van de politieke participatie van de Nederlandse en Vlaamse bevolking. *Sociologische Gids*, 2003(2), 156-181.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of Society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Koedoot, M. en Roetemeijer, W. (2010). Handleiding 'Landschap in Zicht!', Utrecht, Landschapsbeheer Nederland.
- Lewicki, R., D. McAllister & R. Bies (1998). Trust and distrust: New relationships and realities. *Academy of Management Review*, 23(3), 438-458.
- Louv, R. (2005). *Last child in the woods. Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin Books of Chapel Hill.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and power*. Chichester: Wiley.

McAllister, D. (1985). Affect - and cognition based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. In: *Academy of Management Journal* 38 (1): 24-59.

Salverda, I.E. en R.I. van Dam (2008). Voorbeelden van Burgerparticipatie en Maatschappelijk Initiatief. Quick Scan ten behoeve van de Agenda Landschap. *Burgers en Landschap Deel 1*. Wageningen: Alterra.

Vreke, J., I.E. Salverda en F. Langers (2010). *Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie*. Wageningen: Alterra.

Williams, D.R. en S.I. Stewart (1998). Sense of place: An elusive concept that is finding a home in ecosystem management. *Journal of forestry*, 96(5), 18-23.

Zimbardo, P.G. (1995). The psychology of evil: A situationist perspective on recruiting good people to engage in anti-social acts. *Research in Social Psychology*, 11, 125-133.

Achtergronddocumenten (interne werkdocumenten)

Landschap in Zicht!

- Projectvoorstel Thuis in Groen
- Eindrapportage Thuis in Groen

Leesbaar Landschap

- Handleidingen Leesbaar Landschap
- Handleidingen opzet landschapsgids en -cursus
- Evaluatie pilot Waar Wij Wonen Zuid-Holland (Argonnepark, Ter Aar)

Waar Wij Wonen

- Evaluatie pilot Waar Wij Wonen Zuid-Holland (Argonnepark, Ter Aar)
- Evaluatie pilot Waar Wij Wonen Noord-Holland (Watergraafsmeer-Oost, Amsterdam)
- Eindevaluatie Waar Wij Wonen

Bijlage 1

Respondenten:

Jan Piet de Boer
Lidy Zeinstra
Peter van der Vliet
Charlotte Krabben
Susanne Agterbosch
Jan Kluskens
Aletta van der Zijden

Jaap Bijma
Jaap de Knegt
Bram Coomans
Sjoerd Bokma
Henk Posthuma

Landschapsbeheer Friesland
Landschap Noord-Holland
Landschapsbeheer Zeeland
Landschapsbeheer Gelderland
Landschapsbeheer Gelderland
IKL-Limburg
Landschapsbeheer Zuid-Holland

Doarpswurk (Friesland)
Primo (Noord-Holland)
IVN-Zeeland
Levend Landschap Veluwe
Gemeente Epe

Reactie op conceptversie:

Mirjam Koedoot
Gerrit-Jan van Herwaarden
Wanne Roetemeijer
Jan Piet de Boer
Jan Kluskens
Maurice Kruk

Landschapsbeheer Nederland
Landschapsbeheer Nederland
Landschapsbeheer Nederland
Landschapsbeheer Friesland
IKL-Limburg
Landschapsbeheer Zuid- Holland